

BALKANS UNITED FOR CLEAN AIR

UJEDINJEN BALKAN
ZA ČIST ZRAK

ОБЕДИНЕТ БАЛКАН
ЗА ЧИСТ ВОЗДУХ

BALLKANI I BASHKUAR
PËR AJËR TË PASTËR

UJEDINJEN BALKAN
ZA ČIST VAZDUH

NA ZAPADNOM BALKANU ŽIVIMO U OTROVNOM OBLAKU

Emisije zagađujućih čestica iz velikih postrojenja u većini zemalja Zapadnog Balkana veće su od propisanih graničnih vrijednosti, a termoelektrane na uglj ugalj prema posljednjim podacima emituju više sumpor-dioksida nego ukupno sva takva postrojenja u EU. Ugalj u svijetu odlazi u istoriju i danas je već isplativije graditi solarne elektrane i vjetroparkove nego održavati postojeće termoelektrane. Kompanije koje proizvode i koriste uglj suočene su sa sve većim troškovima na ime dozvola za emitovanje ugljen-dioksida i ispunjavanja propisa za zaštitu životne sredine, pa ubrzavaju planove za gašenje ili bar za prelazak na druga goriva.

I dok u širem regionu investitori otkazuju planove za gradnju novih pogona, gase i najavljuju gašenja desetina postojećih, Bosna i Hercegovina i Srbija i dalje prednost daju planovima za nove termoelektrane.

Zapadni Balkan ima najgori kvalitet zraka u Evropi – zagađenost zraka izazove preko 30.000 slučajeva prerane smrti u regionu. Velike posljedice po zdravlje izaziva i upotreba fosilnih goriva u industriji, kućnim ložištima, poljoprivredi i saobraćaju.

Cijeli Zapadni Balkan podjednako je ugrožen, pogotovo tokom sezone grijanja, kada ovog zajedničkog neprijatelja često možemo vidjeti i osjetiti. Krajnje je vrijeme da svi zajedno krenemo u borbu protiv zagađenja zraka u našem regionu.

Procjenjuje se da zbog izloženosti zagađenju zraka svake godine prerano umre 4.000 ljudi u Albaniji, 5.900 ljudi u BiH, 900 u Crnoj Gori, 3.400 u Sjevernoj Makedoniji, 2.800 na Kosovu i 11.400 u Srbiji. Između 80% i 90% tih smrti uzrokovano je kardiovaskularnim bolestima (moždani udar i bolest srca). Većina umrlih, između 50% i 70%, čije se smrti mogu pripisati lošem kvalitetu zraka, su osobe radnog uzrasta.

Studija koju su objavili HEAL, Sandbag, CAN Europe, CEE Bankwatch i Europe Beyond Coal pokazala je da je 2016. godine 3.906 osoba prerano umrlo usljed zagađenja zraka samo iz termoelektrana na uglj koji se nalaze na Zapadnom Balkanu, od čega je zapravo većina slučajeva nastupila van regiona, u državama članicama Evropske unije.

Prema rezultatima istraživanja Programa Ujedinjenih nacija za životnu sredinu (UNEP) iz 2019. godine, samo u 19 većih gradova¹, izuzimajući Kosovo, od direktne izloženosti zagađenom zraku prijevremeno umire skoro 5.000 ljudi godišnje.

Države ne daju objedinjene podatke o ekonomskim posljedicama zagađenosti zraka

Državne finansije su pod pritiskom, najviše zbog troškova liječenja i izgubljenih godina života, ali u budžetu na strani rashoda ne možemo vidjeti tu stavku objedinjenu, iako je jedna od glavnih.

U spomenutoj studiji navodi se da su termoelektrane na uglj na Zapadnom Balkanu odgovorne za ekonomsku štetu na ime zdravstvenih troškova između 6,1 i 11,5 milijardi eura godišnje, od čega više od polovine snosi EU. Na Zapadni Balkan odlazi skoro trećina, dok se posljedice osjećaju čak i u Rusiji i u Egiptu. Novac koji se izgubi na ovaj način za godinu ili dvije dana u našem regionu bio bi dovoljan za izgradnju solarnih elektrana koje bi zamijenile skoro sva postrojenja za proizvodnju električne energije iz uglja.

Treba znati i da opasne materije i jedinjenja u zraku podstiču klimatske promjene i da ćemo i na tom polju platiti ogroman račun, u slučajevima poplava, suša i epidemija.

Sitne čvrste čestice najveći su ubica od svih zagađujućih materija u zraku

Termoelektrane na uglj i industrija su među glavnim izvorima emisije sumpor-dioksida na Zapadnom Balkanu, a azotni oksidi najviše dolaze iz termoelektrana na uglj i saobraćaja. U većini zemalja regiona, emisije SO₂, NO_x i PM čestica iz velikih postrojenja veće su od graničnih vrijednosti, određenih u nacionalnim planovima za smanjenje emisija.

U BiH se registruju prekoračenja PM₁₀, SO₂, O₃ i NO₂. Koncentracije PM₁₀, NO₂ i O₃ u Srbiji i Sjevernoj Makedoniji često prelaze maksimalne dozvoljene vrijednosti. Stanovništvo Albanije veoma je izloženo azot-dioksidu i ozonu. U toj zemlji nema termoelektrana na uglj.

Od 37 zemalja koje šalju izvještaje Evropskoj agenciji za životnu sredinu, u osam je 2018. godine premašen maksimalni preporučeni nivo izloženosti česticama PM_{2.5}. Od njih se pet nalazi na Zapadnom Balkanu (sve zemlje Zapadnog Balkana osim Crne Gore, za koju nije bilo podataka). Dnevna granična vrijednost PM₁₀ u gradovima Zapadnog Balkana bila je 120 do 180 dana godišnje iznad dozvoljene, a propisana je granica od 35 dana godišnje.

Stanovnici Albanije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Kosova, Srbije i Sjeverne Makedonije pate zbog zagađujućih materija iz dimnjaka elektrana i toplana te fabrika koje koriste uglj i naftne derivate. Zrak

¹ Korča, Banjaluka, Brod, Prijedor, Sarajevo, Tuzla, Zenica, Bar, Nikšić, Pljevlja, Podgorica, Tivat, Bitolj, Skoplje, Tetovo, Beograd, Pančevo, Užice i Valjevo

truju postrojenja za preradu fosilnih goriva i zastarjela kućna ložišta. Ozbiljno zagađenje izazivaju i građevinske i poljoprivredne aktivnosti i saobraćaj.

Osim što zdravlje i životnu sredinu ugrožavaju požari na neuređenim deponijama, posljednjih godina dio stanovništva sve više u kućna ložišta ubacuje plastiku, gumu i odbačenu lakiranu i farbanu drvenu građu. To nije nužno plod neobaviještenosti, već odraz siromaštva, u ovom slučaju energetskog. Povrh toga, stvaramo sve više otpada, a sistem na to nema adekvatan odgovor, kao ni na ostala pitanja u pogledu kvaliteta zraka.

Pritiskom i udruživanjem do čistog zraka

Institucije su odgovorne građanima i građankama. Ujedinjeni Balkan za čist zrak pridružuje se solidarnoj i zajedničkoj borbi stanovnika svake ulice, kvarta, sela i grada na Zapadnom Balkanu da udišu čist zrak. Ugalj u svijetu postaje ružna uspomena. Već je isplativije graditi solarne elektrane i vjetroparkove nego održavati većinu postojećih termoelektrana, čak i onih novijih. Oprema za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora drastično pojeftinjuje. Kompanije koje proizvode i koriste uglj suočene su sa sve većim troškovima na ime dozvola za ispuštanje ugljen-dioksida i ispunjavanja propisa za zaštitu životne sredine. Stoga, one ubrzavaju planove za gašenje ili barem za prelazak na druga goriva.

Šesnaest termoelektrana na uglj u zemljama Zapadnog Balkana emitovale je 2016. godine više sumpor-dioksida nego svih 250 u EU

Prema podacima za 2016. godinu iz navedenog izvještaja koji su objavili HEAL i druge organizacije, šesnaest termoelektrana na uglj na Zapadnom Balkanu, koliko ih i dalje ima, emitovale je više sumpor-dioksida (SO₂) nego svih 250 koje su radile u Evropskoj uniji. Prema podacima koje je prikupila organizacija Europe Beyond Coal, u međuvremenu je u EU i Velikoj Britaniji ostalo samo 219 aktivnih termoelektrana na uglj snage preko 15 megavata. U širem regionu, koji uključuje i Tursku, investitori su samo prošle godine otkazali planove za izgradnju devet, a ugasili ili najavili gašenje još 68 pogona.

Gotovo je izvjesno da će nekoliko preostalih projekata biti zaustavljeno, a pitanje je šta će biti i s onima koje su već u izgradnji. Skoro polovina članica EU namjerava da u roku od deset godina potpuno odbaci uglj, a lako može da se desi da ih bude više. Slične su tendencije u Japanu, Kini i Sjedinjenim Državama. Za to vrijeme, Bosna i Hercegovina i Srbija i dalje prioritet daju planovima za izgradnju novih termoelektrana.

Javni novac ne bi trebalo da se troši na finansiranje prljave industrije uglja

Države u regionu na ovaj ili onaj način daju ogroman novac građana za rudnike uglja i izgradnju, održavanje i rekonstrukciju termoelektrana. Budući da ovaj sektor gubi tržišnu bitku sa obnovljivim izvorima energije, ne može da opstane bez subvencija, a ta se sredstva svakako mogu bolje upotrijebiti.

Sistem stanica za mjerenje zagađenosti i dalje često ne ispunjava sve potrebne kriterije. I ovdje ima prostora za angažovanje građana i građanki. Brojni mali kućni uređaji za mjerenje kvaliteta zraka su umreženi preko popularnih aplikacija i postaju kontrolori ponekad nepouzdanih državnih podataka o zagađenju zraka.

U Sjevernoj Makedoniji već postoje podsticaji za zamjenu kotlova za grijanje na fosilna goriva u domaćinstvima čistim rješenjima, na šta mogu da se ugledaju i ostale zemlje u regionu. I drugdje na Zapadnom Balkanu ima skromnih pomaka, pogotovo kada je riječ o projektima izgradnje toplana koje koriste obnovljive izvore energije. Pogoni na biomasu niču po Srbiji i BiH, a u regionu se sve više koriste geotermalne pumpe za grijanje i hlađenje objekata.

Balkan samo zajedničkim snagama može sprovesti energetske tranziciju

Napuštanje upotrebe uglja je najvažnija stavka za poboljšanje kvaliteta zraka

Ovdašnjim državama treba biti jasno da nema budućnosti sa zastarjelim termoelektranama i da je jedini izbor ubrzani prelazak na energiju sunca i vjetra. Za funkcionisanje takvog sistema, koji zavisi od vremenskih prilika, neophodno je međusobno povezivanje strujnih mreža zemalja Zapadnog Balkana i izgradnja postrojenja za skladištenje struje. To su najvažnije mjere za smanjivanje zagađenosti zraka. Međutim, ozbiljan napredak zahtijeva i pooštavanje standarda kvaliteta zraka i poboljšavanje propisa o zagađivačima, te njihovu strogu primjenu u slučajevima državnih termoelektrana i pogona, ali i onih u privatnom vlasništvu.

Svih šest zemalja našeg regiona u novembru 2020. potpisalo je Sofijsku deklaraciju i tako prihvatilo Zelenu agendu za Zapadni Balkan i obavezalo se da će slijediti politiku EU i njen evropski zeleni plan koji predviđa postizanje klimatske neutralnosti najkasnije do 2050. godine. Regionalna saradnja je put ka poboljšanju kvaliteta zraka, ali i ka tehnološkom napretku i unapređivanju ekonomske konkurentnosti, uz mogućnost povećanja ambicija i ciljeva navedenih u dokumentu.

Zelena agenda za region podrazumijeva regulisanje prekograničnog uticaja zagađenosti zraka, donošenje strategija za poboljšanje kvaliteta zraka i podizanje kapaciteta sistema mjerenja. Lideri EU su nagovijestili da pristup bespovratnim sredstvima i jeftinim kreditima neće biti moguć ukoliko se ne ispunjavaju ciljevi.

Građanima treba olakšati instaliranje uređaja za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora u domaćinstvima. Dalje, projekti energetske efikasnosti u zgradarstvu i podsticaji i olakšice na tom polju mogu znatno da smanje potrošnju goriva.

